

kvaliteta izvršne vlasti narušena je zbog nedostatka jasne definicije i prakse javnog interesa i nedovoljne zaštite istoga; 2. društvenim vrijednostima počinje dominirati individualizam i segregacija interesa; te 3. turizam i vezano nekretninsko poduzetništvo dominira kako gospodarskim tako i društvenim aspektima „otočnosti”. Zbornik zaključuje Feđa Vukić koji ukazuje na značajnost ovog transdisciplinarnog zbornika koji nudi kritičke uvide u povijest, aktualno stanje i potencijalnu budućnost hrvatskih otoka. Konačno, ovaj zbornik upozorava na složenost i teškoću proučavanja otočnosti s posebnim naglaskom na lokalnu populaciju, odnosno stvarne ljude koji tamo žive, jer su upravo oni najvažniji dionici i promatrači svih potencijala i problema s kojima se suočavaju hrvatske otočne zajednice.

Bruno Šimac

DOI: 10.17234/SocEkol.34.1.5

Thomas Dietz
DECISIONS FOR SUSTAINABILITY
– FACTS AND VALUES
Cambridge University Press, Cambridge,
2023., 351 str.

Thomas Dietz, istaknuti profesor na Sveučilištu Michigan u SAD-u, u knjizi *Decisions for Sustainability – Facts and Values* raspravlja o procesima donošenja odluka, na individualnoj i kolektivnoj razini, koje oblikuju dobrobit čovječanstva, svih drugih vrsta i okoliša. Sintetizirajući teoriju i uvide iz različitih disciplina s popratnim primjerima iz svakodnevnog života, Dietz istražuje kako se suočavamo sa suvreme-

nim izazovima održivosti, kakav je odnos između vrijednosti i činjenica te nudi etičke kriterije za donošenje boljih odluka koje su posljedične za našu budućnost.

Knjiga je podijeljena u devet poglavlja kroz koja se provlači nekoliko temeljnih ideja istaknutih u uvodu: kulturna evolucija; altruizam naspram vlastitog interesa; potreba za eksplicitnim odvajanjem činjenica od vrijednosti; integracija različitih disciplina u svrhu razumijevanja kompleksnih promjena te proces deliberacije kao rezultat potrebe za diskusijom među različitim stranama u svrhu elaboracije i predikcije mogućih alternativa prije donošenja konačnih odluka.

Svaki pojedinačni akter, svako kućanstvo, zajednica, vlade na lokalnim i globalnim razinama, privatne korporacije, nevladine organizacije, svi donose odluke koje utječu na okolišne procese i ljudsku dobrobit. Odluke individualnih aktera oblikovane su širim društvenim procesima; potencijalna akcija ovisna je o kontekstu i različitim početnim prilikama aktera da djeluju. S druge strane, individualne odluke oblikuju društvene strukture i utječu na način djelovanja većih organizacija. Refleksijom na odluke individualnih aktera vidljivo je kako društvene sile oblikuju živote pojedinaca te kako pojedinci vlastitim organiziranim djelovanjem uzrokuju strukturne promjene koje mogu dovesti do promjene društva. Svaki akter preuzima neke od šest uloga u donošenju odluka, a svaka uloga uključuje odluke koje mogu utjecati na dobrobit čovječanstva i drugih vrsta, kao i uzrokovati štete za okoliš (str. 8-11). Kao potrošači, akteri odlučuju što će i kako konzumirati, u kojoj mjeri će se brinuti o štednji energije, hoće li reciklirati i sl. Odluke potrošača signaliziraju proizvođačima

što se najviše konzumira te ih to može potaknuti na proizvodnju više održivih proizvoda. Kao građani, akteri donose odluke o glasanju, potpisivanju peticija i odabiru sadržaja koje objavljuju na društvenim mrežama. Kao uzor (*role model*) drugima oko sebe, kroz pokušaj zadovoljavanja *deskriptivnih, preskriptivnih i osobnih normi*, pojedinačne akcije mogu oblikovati tuđe odluke. Kao dio formalnih ili neformalnih organizacija, akteri mogu vršiti pritisak na institucije kako bi pokrenuli ili obustavili promjenu. Kao ulagači u kapitalističkim ekonomijama, akteri koji posjeduju dionice mogu usmjeriti djelovanje korporacija prema više održivim praksama. Naposljetku, akteri koji posjeduju dio zemlje postaju upravitelji resursima te odlučuju o načinu korištenja i održavanja tog dijela svog posjeda. Problem je što nemaju svi jednak utjecaj, odnosno najbogatiji društveni slojevi imaju sredstva kojima mogu diktirati daljnje djelovanje što obično čine vodeći se vlastitim interesom. Zbog nejednakosti prilika te rastućih socijalnih i ekonomskih razlika, Dietz ističe da je u istraživanjima o održivosti i procesima donošenja odluka uvijek potrebno imati na umu da neke odluke imaju veći utjecaj od drugih (str. 15). Različita su shvaćanja pojma održivosti. Postoji opća suglasnost s idejom održivosti kao potrebe razvijanja ljudske vrste uz smanjivanje, odnosno nepovećavanje štete koju taj razvitak ima za okoliš. Međutim, odmicanjem od generalnih ciljeva prema konkretnim odlukama o tome kao ih ostvariti, dolazi do različitih komplikacija i sukoba mišljenja. Održivi razvoj je korak dalje od perspektiva koje su kao osnovu ljudskog razvoja postavljale ekonomski razvoj, pretpostavljajući da će svi problemi biti riješeni ukoliko društva budu

ekonomski sposobna. Održivi razvoj preispituje mogućnosti ekonomskog razvoja i rasta populacije, s obzirom na socijalne i ekološke posljedice koje iz takvog razvoja proizlaze. Ako simplificiramo pojam održivosti kao potrebu za poboljšanjem ljudske dobrobiti, kao i dobrobiti svih ostalih vrsta i okoliša, to nije nužno loše jer takva definicija pomaže identificirati ključne pojmove koji, jednom kad su globalno prihvaćeni, mogu otvoriti potrebne diskusije o održivosti te stvoriti ideje o tome kako želimo da izgleda budućnost naše vrste i planeta koji nastanjujemo (str. 35). U trećem poglavlju, Dietz nudi pregled osnovnih teorija donošenja odluka, s ciljem uočavanja njihovih teorijskih i metodoloških razlika kako bi bila moguća potrebna sinteza za razumijevanje kompleksnog procesa donošenja odluka. *Model racionalnog aktera* pretpostavlja da akteri djeluju racionalno te da su vođeni isključivo vlastitim interesom. Ideja da je odlučivanje vođeno isključivo vlastitim interesom nije univerzalno prihvaćena jer, ako je ljudsko djelovanje oblikovano kulturnom evolucijom, vjerojatno je da pri donošenju odluka postoji i određeni stupanj altruizma (str. 40). *VBN (values – beliefs – norms) teorija*, kao alternativna teorija modelu racionalnog aktera, stavlja vrijednosti u lanac donošenja odluka. Pretpostavlja da su vrijednosti filteri koji oblikuju naša generalna vjerovanja (npr. da ljudska akcija može utjecati na promjenu biosfere) koja zatim stvaraju specifična vjerovanja (npr. prihvaćanje ekološke krize kao ozbiljne prijetnje) koja pak stvaraju norme te naposljetku konkretne odluke (str. 44). Kombinacija *homofilije (H)* kao tendencije ljudi da traže ili se priklanjaju onima koji su im slični prema nekom kri-

teriju, i *pristrane asimilacije* (*biased assimilation* – BA) novih informacija može dovesti do *polarizacije* (P), odnosno rastuće diskrepancije među vrijednostima, vjerovanjima i normama. Taj odnos Dietz naziva *BAHP dinamika* (str. 47). U idućem poglavlju, Dietz postavlja ulogu znanosti kao dominantnu u prevladavanju *BAHP dinamike* kada pokušavamo utemeljiti činjenice. Znanost predstavlja razgovor koji je vođen skupom snažnih normi koje se mijenjaju sve više prema otvorenosti za uočavanje potencijalnih pristranosti te prema mogućnostima bolje provjere rezultata. Znanstvenici i znanstvenice obično dijele *epistemičke vrijednosti* kao zajednički pogled prema konstruiranju i prihvaćanju činjenica iz kojih proizlaze norme, no unutar tog generalnog skupa normi, u procesu istraživanja donose se i odluke koje sadrže *ne-epistemičke* vrijednosti (str. 61-65). Dakako, društvene sile oblikuju znanost i njezin utjecaj u formiranju vrijednosti koje su bitne za donošenje odluka. Postoji tendencija da se od znanosti očekuje zaključivanje koje je blizu apsolutne točnosti što je nerijetko rezultiralo kampanjama koje su iskorištavale moguću nesigurnost znanstveno konstruiranih činjenica kako bi odgodile potrebnu akciju prema ključnim problemima koji se tiču zaštite okoliša i ljudske dobrobiti (str. 54). Kako bi bilo moguće razumjeti što neku odluku čini „dobrom” u okvirima održivosti, potrebno je uvrstiti etički aspekt u proces donošenja odluka. Dietz opisuje tri velike etičke teorije koje su najviše pridonijele shvaćanju donošenja odluka: *utilitarizam*, *libertarijanizam* i *deliberativni pristup*. *Utilitarizam* se fokusira na ishode, pretpostavljajući da će akteri donijeti odluku čije posljedice su najbolje za

njih. *Libertarijanizam* kao fundamentalni kriterij za donošenje dobre odluke vidi povećanje ljudske slobode, fokusirajući se na ono što dobre odluke ne bi trebale – stati na put individualnim slobodama. *Deliberativni pristup* temelji se na vjerovanju da je demokracija dobar način za donošenje odluka i fokusira se na procese koje koristimo da bi donijeli odluku (str. 79-81). Uzimajući u obzir tri velike etičke teorije, no dijelom i odmičući se iz njihovih okvira, Dietz nudi sedam kriterija donošenja odluka koje imaju posljedice na održivost. Pri donošenju odluka moramo se pitati kako možemo povećati dobrobit svih ljudi, ostalih vrsta i okoliša; moramo biti što učinkovitiji u raspodjeli resursa; djelovati tako da očuvamo i unaprijedimo ljudske slobode; moramo uzimati u obzir nesigurnost činjenica i konfliktnih vrijednosti na kompetentan način; promovirati pravednost u procesu odlučivanja i ishodima; moramo se oslanjati na naše kognitivne sposobnosti i tako nadoknaditi postojeće slabosti te ohrabrivati učenje iz naših prošlih djelovanja (str. 81-96). Dietz naglašava da su i potencijalni nedostaci tog prijedloga kriterija za donošenje dobrih odluka korisni, ukoliko otvore prostor za daljnju diskusiju, s obzirom da je to jedini način kako možemo doći do dobrih odluka o održivosti.

U šestom poglavlju, Dietz problematizira konflikte s kojima se susrećemo u 21. stoljeću zbog kompleksnosti mogućih opcija i neizvjesnosti oko budućnosti čovječanstva i planeta koji nastanjujemo. Konflikti u okviru održivosti predstavljaju temelj razvoja raznih socijalnih problema s kojima se susrećemo u ovom stoljeću. Svaka donesena odluka, posebice odluka koje se tiče održivosti, stvara pobjednike i gubitnike,

odnosno netko će uvijek pretrpjeti rizik, dok će drugi ostvariti benefite. Akteri na dominantnim pozicijama moći, koji posjeduju najviše sredstava potrebnih da do promjena dođe, najčešće odlučuju tako da dovode sve ostale u rizik (str. 98-113).

Glavno pitanje postavljeno u sedmom poglavlju knjige jest može li se održivost postići reformama unutar postojećih okvira društvenog djelovanja ili je potrebno radikalno transformirati sistem unutar kojeg se odluke donose. Osnovna razlika između moguće reforme ili transformacije leži u sukobu *neomarksističke* i *neoklasične ekonomske* perspektive. *Neomarksistička perspektiva* smatra da su interesi kapitalista koji se vode vlastitim interesom s ciljem zadobivanja što većeg profita, toliko moćni u oblikovanju političke ekonomije da nikakav oblik reforme neće biti dovoljan da se postigne održivost koja je potrebna da se izbjegne katastrofa. Potreba za profitom u kapitalističkom sustavu koji teži bezgraničnoj ekspanziji, gotovo neizbježno degradira neljudske vrste i okoliš. S druge strane, prema *neoklasičnoj ekonomskoj perspektivi*, političke reforme ipak mogu promijeniti selektivne režime te ostvariti potrebne korake prema održivosti (str. 119-121). Dietz predlaže rješenje koje ipak nije posve dihotomno jer postoje organizacije i korporacije čiji je glavni cilj zadobivanje što većeg profita, ali postoje i one čiji ciljevi nisu vođeni isključivo vlastitim interesom, već posjeduju i neki oblik altruizma kao brige za prirodu i dobrobiti ljudskih i ostalih vrsta. Problem nastaje jer je s posjedovanjem visoke ekonomske moći moguće osigurati monopol čime će se takve organizacije izbaciti iz igre pa će ponovno dominirati one čiji su ciljevi vođeni isključivo vlastitim interesom

(str. 121). Nadalje, zaključuje da je malo vjerojatno da ćemo u skorije vrijeme vidjeti radikalnu transformaciju globalne političke ekonomije koja bi se vodila idejama održivosti. Međutim, značajne reforme će ipak stvoriti temelj za buduće transformacije. Čak i parcijalni uspjeh će olakšati promjenu prema poboljšanju dobrobiti i smanjivanju štete za okoliš, ukoliko to budu postavljeni temeljni društveni ciljevi (str. 131).

Posljednja dva poglavlja odnose se na utjecaje u formiranju individualnih odluka te načine oblikovanja kolektivnih odluka, njihov međuodnos te potrebu za sagledavanjem procesa donošenja odluka na obje razine, s ciljem kretanja prema boljem i održivijem svijetu (str. 133-162). Individualne odluke su utjecajne, ali su ugrađene u šire društvene procese koji oblikuju vrijednosti i vjerovanja, istovremeno ograničavajući potencijal za djelovanje. S druge strane, upravo su individualne odluke one koje oblikuju djelovanje vlada, korporacija i ostalih organizacija, manifestirajući se kroz šest definiranih uloga koje akteri preuzimaju. Preuzimajući uloge potrošača, građana, uzora, kroz norme koje akteri prate i vrijednosti koje stoje iza njihovih odluka, utječu na prakse onih koji se nalaze u njihovoj neposrednoj blizini, kao i na rad korporacija i organizacija te tako uzrokuju društvene promjene. Već istican proces deliberacije omogućava promjene u vjerovanjima i vrijednostima što je nužno u suočavanju s novim izazovima kao što je održivost. Iako u teoriji svatko može pokrenuti javnu diskusiju o nekom problemu, u praksi je češće slučaj da akteri na dominantnim pozicijama moći pokreću rasprave ili ih sprječavaju. Društveni pokreti mogu biti korisni u skretanju pa-

žnje na neki problem, čak i u suprotnosti s odlukama moćnih.

Završne misli knjige vode u smjeru neizvjesnosti predikcija stanja svijeta, svih ljudi i ostalih vrsta. Budući da budućnost ne možemo kontrolirati, potrebno se usmjeriti na prakse u sadašnjosti na koje možemo utjecati. Znanje može oblikovati kulturnu evoluciju koja uzima u obzir razlike u vrijednostima i prilikama onih zainteresiranih i pogođenih donesenim odlukama. S obzirom na brze promjene i izazove s kojima se suvremeno društvo suočava, načini donošenja odluka nastaviti će se mijenjati, ali možemo graditi bolju budućnost na temelju postignutih uspjeha, ukoliko u obzir uzimamo i naše pogreške.

Nika Petriš

DOI: 10.17234/SocEkol.34.1.6

Diana Kovačić, Helena Traub,
Anamarija Slabe
**VODIČ ZA ORGANSKE ŠKOLSKÉ
VRTOVE – KAKO IH OSNOVATI,
KORISTITI ZA GLOBALNO
OBRAZOVANJE I VIŠE OD TOGA**
Udruga Žmergo, Opatija, 2022., 97 str.

Čitajući *Vodič za organske školske vrtove*, autorica Diane Kovačić, Helene Traub i Anamarije Slabe, dobivamo potpuni uvid u to zašto i kako krenuti u pokretanje školskog vrta. Uzgoj hrane u školskom vrtu pokriva, kao što autorice navode, globalno obrazovanje i više od toga. Hrana je naša svakidašnja potreba koja kroz funkciju zatomljenja gladi ima funkciju čuvanja zdravlja našeg tijela, a time i mentalnog i

emocionalnog zdravlja, kao neodvojivih dijelova ljudske osobnosti. Nešto toliko važno za naše živote svakako zaslužuje da se poučava u obrazovnim ustanovama od najranije dobi.

Navodeći razloge za osnivanje organskog školskog vrta, autorice govore i o otuđenosti današnjeg društva od prirode, pa time i od uzgoja hrane, kao i o nepoznavanju svih problema koje komercijalni uzgoj hrane nosi sa sobom. Organskim uzgojem djeca se izravno susreću sa saznanjima o održivom razvoju i primjenama u praksi metoda pažljivog korištenja prostora s kojim se raspolaže, vode, tla, kuhinjskog i vrtnog otpada te o strogo izbjegavanju korištenja kemijskih preparata.

Školski vrt može biti podrška procesu učenja iz više školskih predmeta, kao i poticati razvoj poduzetničkih kompetencija učenika, razumijevanje važnosti socijalne pravednosti, kao i značaj potrošača „koji svojim odabirom šalju poruku proizvođačima, pa i tržištu hrane općenito” (str. 24). Kako započeti s pokretanjem organskog školskog vrta? Samu veličinu i oblik vrta određuje i zadani prostor, ali i cilj koji se želi postići vrtom. *Vodič* preporučuje „jestivi vrt”, u kojem će se uzgajati voće i povrće, no, kako se navodi u poglavlju *Primjeri i dobre prakse*, tamo gdje nema dovoljno prostora, može se uzgajati ljekovito ili začinsko bilje. Ako nema ni te mogućnosti, može se uzgajati u teglama, na balkonima ili na prozorskim klupicama.

Autorice ističu važnost uključivanja svih čimbenika bitnih za pokretanje i kasnije održavanje vrta: od učenika, učitelja, ravnatelja, domara, spremačica i kuharica, do roditelja, kao i članova šire zajednice. Projekti uglavnom kreću od vizije jedne osobe, ali nije dobro da sve ostane na jednom